

บทที่ 5

การขัดแย้ง การรุกราน และสงคราม

การที่พิจารณาการขัดแย้ง การรุกราน และสงครามในบทนี้ด้วยกันก็เนื่องจาก เหตุที่ว่า แต่ละเรื่องต่างมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในข้อที่ว่า การขัดแย้ง อาจนำไปสู่การรุกรานและสงครามได้ในกรณีที่ รัฐไม่อาจจะต่อรองตกลงกันได้ไม่ว่าจะ ใช้วิธีขั้นที่ 1, 2, และ 3 ตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 จึงทำให้รัฐบางรัฐตัดสินใจใช้วิธี ขั้นที่ 4 คือ การใช้กำลังรุกรานรัฐอีกฝ่ายหนึ่ง และรัฐที่ถูกรุกรานนั้นใช้กำลังเข้าตอบโต้ เพื่อป้องกันตนเอง ซึ่งในที่สุดกลายเป็นสงครามต่อสู้กันระหว่างรัฐ เพื่อทำความเข้าใจใน เรื่องนี้ให้ดีขึ้น จึงเห็นเป็นการสมควรพิจารณาการขัดแย้ง การรุกราน และสงคราม ออก เป็นหัวข้อ โดยพิจารณาเรื่องการขัดแย้งเป็นอันดับแรก เพราะเป็นปัจจัยที่สามารถนำไป สู่สงครามและการรุกราน

1. การขัดแย้งระหว่างประเทศ (International Conflicts)

จากการวิจัยค้นคว้าของ ศาสตราจารย์ ควินซี ไรท์ (Quincy Wright) ปรากฏว่า นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 20 มีการขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างประเทศ โดยเฉลี่ยแล้ว 278 ครั้ง หรือประมาณ 1 ครั้งต่อ $1\frac{1}{2}$ ปี

สำหรับมูลเหตุที่นำไปสู่การขัดแย้งระหว่างประเทศมีอยู่หลายประการ¹ ที่นับ ว่าสำคัญได้แก่

1. ผลประโยชน์ของชาติขัดกัน
2. อุดมการณ์ของรัฐขัดกัน
3. ความเข้าใจผิดซึ่งกันและกัน
4. ความท้อแท้ผิดหวังต่อสภาพภายในอันไม่เป็นที่น่าพึงพอใจของบางประเทศ (ตัวอย่างเช่น การที่จีนแดงเกิดขัดแย้งกับอินเดียอย่างรุนแรงในปี ค.ศ.1962 น่าจะถือ ได้ว่าเกิดจากการที่จีนแดงประสบความผิดหวังในการพัฒนาอุตสาหกรรมระหว่างปี ค.ศ. 1958-1961 ซึ่งเป็นยุคก้าวกระโดด (Leap Year) ที่จีนแดงได้กำหนดเอาไว้) และ

¹ ดู Michael Hoas, "Sources of International Conflicts," James N. Rosenau, *The Analysis of International Politics* (New York : Prentice Hall, 1972)

5. การไม่มั่นใจในระบบการรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยร่วมกัน (Collective Security System) ขององค์การสหประชาชาติ ตัวอย่างเช่น ประเทศสมาชิกแห่งสหประชาชาติไม่ค่อยจะมั่นใจว่าองค์การสหประชาชาติจะรักษาความมั่นคงร่วมกันของสมาชิกทั้งหมดได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้พยายามหาวิธีรับประกันความมั่นคงของตนเองโดยการขยายกำลังอำนาจ และอิทธิพลของตนออกไป ซึ่งเป็นชนวนสำคัญที่นำไปสู่การขัดแย้งระหว่างประเทศอยู่เสมอในอดีต และคาดว่าจะยังคงเป็นต่อไปอีกในอนาคต

การขัดแย้งระหว่างประเทศในอดีตหรืออีกนัยหนึ่งก่อนยุคนิวเคลียร์ (Nuclear Age) นั้นมีลักษณะที่แตกต่างกับการขัดแย้งระหว่างประเทศในยุคนิวเคลียร์ปัจจุบัน กล่าวคือ การขัดแย้งก่อนยุคนิวเคลียร์นั้น เกิดขึ้นน้อยครั้งกว่า (เช่น เกิดขึ้นในบางแห่งเท่านั้น เช่น บริเวณตะวันออกไกล (Far East) บริเวณแหลมบอลข่าน และแอฟริกาเหนือ) แต่มีความรุนแรงมากกว่า ดังจะเห็นได้จากมีสงครามโลกเกิดขึ้นทั้งสองครั้ง สำหรับการขัดแย้งระหว่างประเทศในยุคนิวเคลียร์นั้น เกิดขึ้นมากกว่ากัน และแทบจะกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นแทบจะทุกส่วนภูมิภาคในโลก แต่มีลักษณะที่รุนแรงน้อยกว่า เพราะไม่เคยปรากฏมีสงครามเบ็ดเสร็จ (Total Warfare) เกิดขึ้นแต่ประการใด ที่มีลักษณะแตกต่างกันดังกล่าวอาจเนื่องมาจากสาเหตุ 2 ประการคือ

ก. ดินแดนที่ประเทศมหาอำนาจที่จะเข้าไปแย่งกันในสมัยก่อนมีอยู่น้อยมาก โอกาสที่จะขัดแย้งและปะทะกันจึงมีน้อย แต่ในยุคปรมาณูมีประเทศเอกราชเป็นจำนวนมาก ซึ่งประเทศมหาอำนาจมีความปรารถนาต้องการแผ่อิทธิพลของตนเข้าไปในประเทศเหล่านี้ ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนว่ามีส่วนก่อให้เกิดการขัดแย้งขึ้นในประเทศเหล่านี้ รวมทั้งในส่วนภูมิภาคที่มีความสำคัญในทางยุทธศาสตร์อยู่บ่อย ๆ

ข. การขัดแย้งกันระหว่างประเทศมหาอำนาจ ทางด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ในยุคปรมาณูมีส่วนทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างประเทศบ่อยครั้ง

การขัดแย้งระหว่างประเทศในยุคนิวเคลียร์ เท่าที่ปรากฏมาแล้วและที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันอาจแบ่งได้ออกเป็น 3 ประเภท คือ

ก. การขัดแย้งระหว่างประเทศมหาอำนาจโดยตรง เช่น สงครามเย็นระหว่างประเทศมหาอำนาจในปัจจุบัน เป็นต้น

ข. การขัดแย้งระหว่างประเทศในภูมิภาคหนึ่งภูมิภาคใด ซึ่งประเทศมหาอำนาจได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ตะวันออกกลาง เป็นต้น

ก. การขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองภายในประเทศหนึ่งประเทศใด ซึ่งประเทศมหาอำนาจเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น กรณีเวียตนาม แองโกล่าในทวีปแอฟริกา² เป็นต้น ในกรณีการขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างประเทศ รัฐที่เป็นคู่กรณีพิพาทอาจมอบเรื่องให้องค์การระหว่างประเทศพิจารณาหาทางระงับ หรืออาจใช้วิธีการต่อรองระหว่างประเทศ (International Bargaining) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ซึ่งมี 4 ขั้นตอนใช้ คือ

1. ขึ้นเจรจาทันทีโดยเร่งด่วน
2. ขึ้นการให้คำมั่นสัญญา
3. ขึ้นการใช้วิธีคุกคามข่มขู่ และ
4. ขึ้นวิธีใช้กำลังเข้าบังคับ และถึงแม้ว่ามาตรา 2 อนุ 4 แห่งกฎบัตรสหประชาชาติ

จะได้ห้ามมิให้รัฐทำการข่มขู่ว่าจะใช้กำลัง หรือใช้กำลังละเมิดบูรณภาพดินแดนและเอกราชทางการเมืองก็ตาม แต่ก็ไม่ค่อยได้รับความเคารพจากประเทศสมาชิกมากเท่าใดนัก ดังนั้นจึงมักปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่า ประเทศสมาชิกบางประเทศกระทำการในขั้นที่ 3 และบางครั้งอาจเลยไปถึงขั้นที่ 4 โดยที่องค์การสหประชาชาติไม่อาจที่จะกระทำการยับยั้ง หรือระงับได้แต่ประการใด

2. การรุกราน (Aggression)

คำว่า “รุกราน” ของรัฐมีความหมายสองนัย กล่าวคือ ถ้าพิจารณาตามตัวอักษรแล้วก็มักเกี่ยวกับท่าทีทางจิตใจของมนุษย์ เช่น จิตใจชอบก้าวร้าวรุกราน (Aggressive Mind) หรือเกี่ยวกับการกระทำของรัฐที่ไม่มีความรู้สึกผิดชอบในการสู้รบ คำว่า “รุกราน” ตามความรู้สึกทั่วไปแล้วมีมูลฐานมาจากความไม่ยุติธรรม เช่น การรุกรานเข้าไปโจมตีข่มเหง (Unprovoked Attack) อย่างไรก็ตาม การรุกรานนี้อาจสืบเนื่องมาจากความเป็นธรรมก็ได้เหมือนกัน ดังนั้นจึงเป็นการไม่ง่ายนักที่จะวินิจฉัยว่า การกระทำอย่างไรจึงจะเข้าอยู่ในความหมายของคำว่า “รุกราน”

นักประวัติศาสตร์และนักนิติศาสตร์ได้ถกเถียงกันมากเกี่ยวกับคำว่า รุกราน แต่ก็ไม่สามารถจะลงรอยได้ว่ามีความหมายเพียงใด การรุกรานเป็นคำกว้างยากที่จะจำกัด

² กลุ่มการเมืองที่ขัดแย้งกันในแองโกล่า (Angola) นับว่าสำคัญ ได้แก่ ขบวนการ MPLA (The Popular Movement for the Liberation of Angola) นำโดยนาย เนโต ขบวนการ FNLA (The National Front for the Liberation of Angola) นำโดยนาย ซาวิมบี โขเวียต สหรัฐอเมริกา และจีนแดง ได้เข้าเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มทั้ง 3 โดยโซเวียตสนับสนุนขบวนการ MPLA ซึ่งเป็นศัตรูต่อขบวนการ FNLA และ UNITA ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา และจีนแดง และผลของการต่อสู้ปรากฏว่าขบวนการ MPLA ได้รับชัยชนะและได้จัดตั้งรัฐบาลขึ้นในปี ค.ศ.1976 ดู ศีโรดม ภาคสุวรรณ และ เบนจามิน จินาพันธุ์ *อภิวาท : การเมือง และนโยบายต่างประเทศ* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2520) หน้า 168-171.

ขอบเขตและทั้งต้องพิจารณานโยบายของรัฐประกอบด้วย แม้จะสามารถจำกัดความลงไปได้ก็ยังคงมีปัญหาต่อไปอีกว่าคำจำกัดความที่มีอยู่นั้นไม่สามารถจะครอบคลุมถึงวิธีการรุกรานแบบอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1933 คำนิยามที่เกี่ยวกับการรุกรานได้ถูกกำหนดขึ้นโดยคณะกรรมการลดาอวูธ ดังต่อไปนี้คือ รัฐที่ลงมือกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ถือว่าเป็นการรุกราน

1. ประกาศสงครามกับรัฐอื่น ๆ
2. ใช้กำลังรุกเข้าไปในดินแดนของรัฐอื่นไม่ว่าจะประกาศสงครามหรือไม่ก็ตาม
3. โจมตีดินแดน เรือ หรือ อากาศยานของรัฐอื่น
4. ทำการปิดฝั่งทะเลหรือท่าเรือของรัฐอื่น

นอกจากนี้แล้วยังมีนักวิชาการหลายท่าน เช่น ควินซี โรท์ ได้พยายามให้คำนิยามและความเห็นว่า “รัฐไม่จำเป็นจะต้องใช้กำลังรุกรานกัน รัฐอาจใช้วิธีอื่นในการแก้ไขป้องกันโดยมิต้องใช้กำลัง”³

ได้มีการพยายามที่จะตั้งคำนิยามของการรุกรานขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตามมาตรา 39 แห่งกฎบัตรสหประชาชาติหมวดที่ 7 ว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการคุกคามต่อสันติภาพ การละเมิดสันติภาพและการกระทำการรุกราน ได้ให้อำนาจอย่างกว้างขวางแก่คณะมนตรีความมั่นคง (Security Council) ในการพิจารณาว่าการกระทำอันใดเป็นการกระทำที่รุกราน การรุกราน และเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าการรุกรานเกิดขึ้น คณะมนตรีความมั่นคงมีอำนาจให้คำแนะนำในการใช้มาตรการที่ระบุไว้ในมาตรา 41, และ 42 ต่อประเทศที่รุกรานหรือคุกคามต่อสันติภาพ ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการนิยามเกี่ยวกับการรุกราน เพราะจะได้ลบล้างโทษผู้ทำสงครามรุกรานได้ถูกต้องยิ่งขึ้น คณะกรรมการกฎหมายระหว่างประเทศเผชิญกับปัญหาในการนิยามคำว่า รุกราน ว่าควรมีนิยามเป็นถ้อยคำทั่วไปหรือควรระบุถึงการกระทำด้วย ในที่สุดก็ได้ให้คำนิยามว่า “การรุกรานให้รวมถึงการกระทำบางอย่างซึ่งอาจมีการโต้แย้งได้” เช่น การคุกคามว่าจะทำการรุกราน การเตรียมการใช้กำลังอาวุธหรือการก่อความวุ่นวายให้แก่รัฐอื่น ๆ ยกเว้นการป้องกันตัวโดยส่วนรวมหรือการกระทำโดยมติของสหประชาชาติไม่ถือว่าเป็นการรุกราน ในปี ค.ศ.1950 โซเวียตได้เสนอให้มีการตั้งคำจำกัดความเกี่ยวกับคำนิยามของคำว่า “รุกราน” ขึ้น แต่เนื่องจากการสร้างคำจำกัด

³ ดูข้อเสนอในเรื่องป้องกันสงครามใน Quincy Wright, William M. Evans and Morton Deutsch, eds, *Preventing World War Three : Some Proposals* (New York : Simon & Schuster, 1962).

ความในเรื่องดังกล่าวมีความยุ่งยากซับซ้อน สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติจึงได้มอบภาระในเรื่องการสร้างคำจำกัดความให้แก่คณะกรรมการพิเศษ (Special Committee) แต่ปรากฏว่าล้มเหลว ต่อมาในปี ค.ศ. 1967 โขเวียตได้ริเริ่มขอร้องให้สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อทำการพิจารณาตั้งคำจำกัดความของคำว่า “รุกราน” ขึ้น คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วยสมาชิก 35 ประเทศ ซึ่งอยู่ตามบริเวณภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก หลังจากได้มีการโต้เถียงเป็นเวลา 7 ปี คณะกรรมการได้จัดตั้งคำนิยามเกี่ยวกับการรุกรานขึ้นด้วยความเห็นชอบของประเทศสมาชิกอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ คำนิยามดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้โดยสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1974 ด้วยความเห็นชอบของประเทศสมาชิกสหประชาชาติ 138 ประเทศ* โดยเฉพาะมาตรา 3 ได้กำหนดการกระทำที่ถือว่าเป็นการรุกรานไว้หลายอย่าง อาทิเช่น การรุกราน การโจมตี การยึดครองทางด้านการทหาร การใช้อาวุธใด ๆ ต่อรัฐหรือดินแดนอื่น ๆ การปิดล้อมเมืองท่าหรือชายฝั่ง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กฎบัตรสหประชาชาติในปัจจุบันยังคงมอบอำนาจอย่างกว้างขวางในการใช้ดุลพินิจในการพิจารณาและวินิจฉัยว่าการกระทำอย่างไรจึงจะเข้าข่ายในความหมายของการรุกราน

3. สงคราม (War)

3.1 คำนิยาม

คำว่า “สงคราม” มีผู้ให้คำนิยามอยู่หลายท่านด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่มักหมายถึงการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธระหว่างทั้งสองฝ่าย อาทิเช่น ควินซี ไรท์ กล่าวว่า “สงคราม คือการต่อสู้ระหว่างรัฐคู่ปรปักษ์”⁴ อย่างไรก็ตามจะเรียกว่าสงครามนั้นยังเป็นปัญหาอยู่เพราะไม่มีคำนิยามกำหนดลักษณะไว้โดยเฉพาะว่าการต่อสู้ขนาดไหนจึงจะเรียกว่าสงคราม นักวิชาการส่วนใหญ่ก็มีความเห็นว่า การต่อสู้นั้นจะต้องมีลักษณะรุนแรงดังเช่น คาร์ล วอน เคลาส์วิทซ์ นักวิชาการชาวเยอรมันได้ให้คำนิยามว่า “สงคราม ได้แก่การกระทำชนิดรุนแรง ซึ่งมุ่งบังคับคู่ปรปักษ์ให้กระทำตามเจตจำนงของตน”⁵ คำว่าสงครามนี้อาจให้

* Benjamin B. Ferencz, “The United Nations Consensus Definition of Aggression : Sieve or Substance,” *World Issues*, April-May, 1977, pp.26-28.

⁴ ดูความหมายคำว่า “สงคราม” ใน Quincy Wright, *A Study of War* (Chicago : University of Chicago Press, 1965), p. 8.

⁵ Carl Von Clausewitz, “What is War?” in Arend Lifphant : *World politics* (Boston : Allyn and Bacon, Inc. 1967), p. 203.

คำนิยามง่าย ๆ ว่า เป็นการต่อสู้กันระหว่างรัฐสองฝ่าย โดยฝ่ายหนึ่งมุ่งบังคับอีกฝ่ายหนึ่ง ด้วยกำลังอาวุธให้กระทำตามที่ตนประสงค์ จะเห็นได้ว่าความมุ่งหมายในการทำสงครามก็คือ ต่างฝ่ายต่างพยายามที่จะเอาชนะด้วยกำลังคน กำลังอาวุธและกิจกรรมแห่งสงคราม เช่น การโฆษณาชวนเชื่อ การสืบราชการลับ เป็นต้น ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามไม่มีขอบเขตจำกัดปราบเท่าที่สงครามนั้นดำเนินไปตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ และแม้แต่กติกาสันนิบาตชาติก็ไม่ได้ห้ามสงครามไว้อย่างเด็ดขาด ในปัจจุบันการทำสงครามได้ถูกห้ามโดยกฎบัตรสหประชาชาติ มาตรา 2 วรรค 3 และ 4 ยกเว้นการใช้กำลังอาวุธเพื่อประโยชน์ร่วมกันในการรักษาสันติภาพ และความมั่นคงระหว่างประเทศเท่าที่กฎบัตรสหประชาชาติอนุญาต (ดู กฎบัตรสหประชาชาติมาตรา 42 และ 51) จะเห็นได้ว่า การใช้กำลังอาวุธเพื่อประโยชน์ร่วมกันในนามขององค์การสหประชาชาติเป็นการทำสงครามตามกฎบัตรสหประชาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย นอกจากนี้แล้ว กฎบัตรสหประชาชาติยังอนุญาตให้รัฐใช้กำลังอาวุธป้องกันสิทธิของตนเองได้ในกรณีจำเป็น และถ้ารัฐใช้สิทธิดังกล่าวก็ต้องแจ้งให้คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติทราบทันที (ดู เรื่องการใช้สิทธิป้องกันตัว ตามมาตรา 51 แห่งกฎบัตรสหประชาชาติ) ฉะนั้น องค์การสหประชาชาติจึงเปรียบเสมือนเป็นตัวควบคุมการทำสงคราม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎบัตรสหประชาชาติห้ามมิให้รัฐใช้สงครามเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบาย ซึ่งจะนำไปสู่การทำลายสันติภาพและความสงบสุขของโลก ในกรณีที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น ที่องค์การสหประชาชาติเห็นชอบด้วยกับการทำสงคราม ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศให้ยืนนานไม่ดับสลายตัวไปเหมือนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ที่โลกได้ประสบมา

3.2 วิวัฒนาการของสงคราม

ถ้าพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์จะเห็นว่า การรบพุ่งต่อสู้กันเป็นของธรรมดาของมนุษย์ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ จากหลักฐานที่นักโบราณคดีขุดค้นพบ ซึ่งเป็นรูปทหารสวมหมวกเหล็กถือหอก ถือโล่ เป็นหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะสันนิษฐานได้ว่า สงครามหรือการต่อสู้ระหว่างมนุษย์ได้มีมาแล้วหลายร้อยพันปีตั้งแต่สมัยคนป่ามาจนถึงสมัยปัจจุบัน และแต่ละสมัยไม่ว่าจะเป็นสมัยคนป่า สมัยนครรัฐกรีก โรมัน ฟิวคัล หรือในปัจจุบันต่างก็มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับเกี่ยวกับการทำสงครามไว้ทั้งสิ้น (ดู ดร.ดิเรก ชัยนาม *ประวัติศาสตร์ความเกี่ยวพันระหว่างประเทศ*, หน้า 1-4) ในสมัยโบราณ การทำสงครามเป็นการสู้กันเพื่อแย่งชิง

อำนาจหรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อแสวงหาอำนาจ ลักษณะดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับความคิดเห็นของ ฮาโรลด์ และ มากาเร็ต สปรู๊ต ซึ่งมีความเห็นว่า “สงครามเป็นเทคนิคที่ผู้นำของรัฐชอบใช้ในการแสวงหาอำนาจ”⁶ จากภัยพิบัติของสงคราม จากสถิติการรบพุ่งที่ถือว่าเป็นสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.2288 (ค.ศ.1745) จนถึง พ.ศ.2488 (ค.ศ.1945) ซึ่งเป็นปีที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง มีสงครามเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งสงครามดังกล่าวบ้างก็ทำกันเพื่อรักษาดุลอำนาจ บ้างก็อยู่ในรูปสงครามกลางเมืองเพื่อขอเป็นเอกราช บ้างก็เป็นไปในรูปสงครามจักรวรรดิเพื่อขยายอำนาจ อิทธิพลและดินแดน และบ้างก็เป็นสงครามในแบบป้องกันตัว ในจำนวนนี้มีสงครามที่สำคัญ ๆ พอจะแยกได้ตามลำดับปีดังต่อไปนี้ คือ

1. สงครามฟอนเดนอย ระหว่าง อังกฤษ ฮอลแลนด์ และรัสเซีย ค.ศ.1745
2. สงครามเจ็ดปีระหว่าง รัสเซีย อังกฤษ กับ ออสเตรีย ฝรั่งเศส และรัสเซีย ค.ศ.1756-1763
3. สงครามโรสแบค ระหว่าง รัสเซีย กับ ฝรั่งเศส ค.ศ.1757
4. สงครามวาลมี ระหว่าง ฝรั่งเศส กับ รัสเซีย ค.ศ.1792
5. สงครามลิพซิก ระหว่าง ฝรั่งเศส กับ กลุ่มประเทศผสม ค.ศ.1813
6. สงครามโปเลียน ค.ศ.1803-1815
7. สงครามที่อ่าวนาวาริโน ระหว่าง อังกฤษ และ ฝรั่งเศส กับ ตุรกี และ อียิปต์ ค.ศ.1827
8. สงครามระหว่าง รัสเซีย และ ตุรกี ค.ศ.1828
9. สงครามระหว่าง ตุรกี และ อียิปต์ ค.ศ.1839
10. สงครามไครเมีย ระหว่าง อังกฤษ และ ฝรั่งเศสกับรัสเซีย ค.ศ.1854-1856
11. สงครามระหว่าง ฝรั่งเศส และ ออสเตรีย ค.ศ.1859
12. สงครามระหว่าง ออสเตรีย และ รัสเซีย ค.ศ.1866
13. สงครามระหว่าง ฝรั่งเศส และ รัสเซีย ค.ศ.1870-1871
14. สงครามโลกครั้งที่ 1 ค.ศ.1914-1920
15. สงครามโลกครั้งที่ 2 ค.ศ.1939-1945
16. สงครามเกาหลี ค.ศ.1950-1953
17. สงครามสุเอซ ระหว่าง อังกฤษ ฝรั่งเศส อิสราเอล กับ อียิปต์ ค.ศ.1957

⁶ ดู Harold and Magaret Sprout, *Foundations of International Politics* (Princeton, New Jersey : D. Von Nostrand Co., Inc., 1967), p. 152.

18. สงครามเวียดนามระหว่างเวียดนามใต้ สหรัฐอเมริกา กับ เวียดนามเหนือ
ค.ศ.1960-1976

3.3 ปัจจัยที่ใช้ในการทำสงคราม

ปัจจัยที่ใช้ในการทำสงครามนั้นเท่าที่เห็นกันโดยทั่วไป ได้แก่ คนและอาวุธ กำลังคน และกำลังอาวุธ เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างมากในการทำสงคราม เพราะถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว การที่จะได้ชัยชนะในสงครามย่อมเลือนรางเต็มที เพราะฉะนั้นฮิตเลอร์ จึงได้สะสมกำลังคน และกำลังอาวุธไว้อย่างมหาศาลก่อนประกาศสงครามโลกครั้งที่ 2

ในสมัยโบราณจำนวนคนที่ใช้ในการรบมีไม่มากนัก เพราะพลเมืองในประเทศต่าง ๆ มีจำนวนไม่มากเหมือนในปัจจุบัน ในด้านอาวุธก็ยังล่าสมัยและมีจำนวนไม่มาก ส่วนใหญ่แล้วอาวุธที่ใช้ก็มีนับตั้งแต่ใช้คันศร หิน หรือลูกเหล็กเข้าใส่ข้าศึก ดาบ หอก ธนู หน้าไม้ จนกระทั่งถึงการใช้ปืนใหญ่ และปืนคาบศิลา การที่มีปืนใช้ทำสงครามก็เนื่องมาจากมนุษย์รู้จักผลิตดินปืนออกมา และเริ่มใช้สำหรับอาวุธปืนในศตวรรษที่ 14 และค่อย ๆ มีความเจริญไปอย่างช้า ๆ จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นสมัยที่มนุษย์มีความเจริญในการใช้ดินปืนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการดัดแปลงนำมาใช้กับปืนใหญ่ซึ่งมีอำนาจการทำลายมากขึ้น ปืนใหญ่ต่อมาได้มีบทบาทสำคัญเพิ่มมากขึ้นในสงครามนโปเลียน ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 มนุษย์ใช้อาวุธบนภาคพื้นดินทำสงครามกันแต่เพียงอย่างเดียว เครื่องบินหรือจรวดยังไม่ได้มีการคิดทำขึ้น ดังนั้น ปืนจึงเป็นกำลังสำคัญในการทำสงคราม มีการนำปืนใหญ่ไปติดตั้งในเรือเพื่อยิงต่อสู้กัน กองทัพเรือในสมัยนั้นมีจำนวนไม่มาก โดยมากแล้วมีปืนใหญ่เป็นอาวุธ ไม่มีจรวดหรือระเบิดได้นำมาใช้เหมือนกองทัพเรือในปัจจุบัน

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา กำลังคนที่ใช้ในการทำสงครามก็เพิ่มมากขึ้น มีอาวุธใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพสูงในด้านทำลายล้างผลาญเกิดขึ้น เรือรบที่ใช้ในการทำสงครามก็มีขนาดใหญ่แข็งแรงขึ้น และติดตั้งด้วยอาวุธที่ทันสมัย ประเทศมหาอำนาจ

ต่างก็แข่งขันผลิตอาวุธนิวเคลียร์กัน ในปัจจุบันประเทศที่สามารถผลิตอาวุธปรมาณูได้ คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ โซเวียต ฝรั่งเศส และจีนแดง ซึ่งทั้ง 5 ประเทศต่างฝ่ายต่าง ก็ไม่ค่อยจะลงรอยกัน การที่มีอาวุธแบบใหม่ที่มีอำนาจทำลายสูงเกิดขึ้น ทำให้จำนวนคนที่ตายเพราะการรบเพิ่มสูงขึ้น เช่น ในสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ประเทศมหาอำนาจ 8 ประเทศอันได้แก่ รัสเซีย เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น อังกฤษ สหรัฐ อิตาลี และฝรั่งเศส เสียทหารไปรวมกันทั้งหมดประมาณ 15 ล้านคน ในอนาคตถึงแม้จะมีการใช้กำลังคนน้อย เพราะส่วนใหญ่ใช้อาวุธนิวเคลียร์และการควบคุมโดยวิทยุหรืออิเล็กทรอนิกส์ ก็มีการคาดหมายกันว่า ในสงครามโลกครั้งต่อไปจะมีผู้เสียชีวิตจำนวนไม่ต่ำกว่า 100 ล้านคน อย่างไรก็ดี จำนวนทหารยังคงมีความสำคัญอยู่ ถ้าหากการรบเป็นสงครามแบบจำกัด (Limited Warfare) เช่น สงครามเกาหลี สงครามเวียดนาม เป็นต้น แต่ถ้าเมื่อใดสงครามกลายเป็นแบบไม่จำกัด เมื่อนั้นจำนวนคนจะปราศจากความหมาย

3.4 สมุฏฐานของสงคราม

- (ก) สาเหตุทางจิตใจ
- (ข) สาเหตุทางเศรษฐกิจ
- (ค) สาเหตุทางการเมือง
- (ง) สาเหตุทางสังคม
- (ก) สาเหตุทางจิตใจ

จิตใจของมนุษย์สามารถทำให้เกิดสงครามได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตใจของชนชั้นผู้นำประเทศ จิตใจที่อาจก่อให้เกิดสงครามขึ้นนั้นมีอยู่หลายลักษณะด้วยกัน คือ

ลักษณะประการแรก ได้แก่ การที่มีจิตใจหวาดกลัวไปว่าชาติของตนไม่ปลอดภัยบ้าง หรือกลัวว่าชาติอื่นจะยกทัพเข้ามาตีบ้าง เหล่านี้เป็นต้น

⁷ ดู A.C. Bauguet, *Studies in the Problems of Peace* (Bombay : Asia Publishing Houses, 1960)

ลักษณะประการที่สอง ได้แก่ การที่มีจิตใจระแวงสงสัย

ลักษณะประการที่สาม ได้แก่ มีจิตใจละโมภอยากได้ของคนอื่นเขาอันไม่ชอบด้วยเหตุผล (Irrational Nature) ซึ่งลักษณะดังกล่าวตรงกับที่ ยอร์ช เคนเนน ได้กล่าวไว้⁸

ลักษณะประการที่สี่ ได้แก่ การที่มีจิตใจกระหายในอำนาจ พยาบาท และเกลียดชัง การที่มีจิตริษยากลัวว่าชาติอื่นจะดีกว่าตน เป็นต้น

(ข) สาเหตุทางเศรษฐกิจ

สงครามที่เกิดขึ้นจากสาเหตุทางเศรษฐกิจมักได้แก่ การที่พวกจักรวรรดินิยมทำการรุกรานเพื่อแสวงหาดินแดนใหม่ ๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่ตนในทางเศรษฐกิจ เช่น เยอรมันโจมตีประเทศต่าง ๆ ในยุโรปในสงครามโลกครั้งที่สองก็เพื่อหาทางขยายดินแดนของตนออกไป ซึ่งประเทศที่ถูกโจมตีก็ต้องต่อสู้ป้องกันเพื่อรักษาดินแดน บางที่ชาติ 2 ชาติก็ทำสงครามกันเพื่อแย่งดินแดนของประเทศที่สาม ตัวอย่างเช่น รัสเซียกับญี่ปุ่นทำสงครามเมื่อ ค.ศ.1904 เพื่อแย่งเกาหลี หรือ อังกฤษรบกับฝรั่งเศสเพื่อแย่งประเทศอินเดีย เป็นต้น บางครั้งการแข่งขันแย่งกันเพื่อหาตลาด แหล่งทรัพยากรหรือพลังงาน ตลอดจนวัตถุดิบที่สำคัญ ๆ อาจทำให้เกิดสงครามขึ้นได้

(ค) สาเหตุทางการเมือง

สงครามที่เกิดขึ้นจากสาเหตุทางการเมือง มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องความพยายามที่จะรักษาซึ่งดุลอำนาจ การทำสนธิสัญญาลับ การทำสนธิสัญญาไม่เป็นธรรม การละเมิดสนธิสัญญา การไม่คำนึงถึงสิทธิของชนหมู่น้อย ซึ่งทำให้เกิดสงครามกลางเมืองหลายครั้งในอดีต การจัดเตรียมองค์การภายในรัฐเพื่อทำสงครามและกลไกทางการเมืองภายในทำงานไม่เป็นผลหรือเจออุปสรรค ซึ่งทำให้ประชาชนส่วนมากเกิดความไม่พึงพอใจ จึงทำให้เกิดการต่อสู้เพื่อล้มล้างรัฐบาลโดยหวังที่จะจัดตั้งกลไกทางการเมืองภายในขึ้นมา

(ง) สาเหตุทางสังคม

สงครามซึ่งเกิดขึ้นจากสาเหตุทางสังคมนั้นอาจจะเข้าใจยาก เพื่อง่ายต่อการเข้าใจจึงขอแยกสาเหตุทางสังคมออกไปเป็นส่วนย่อย ๆ ว่าหมายถึงอะไรบ้าง สาเหตุทางสังคมที่นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่สงคราม ได้แก่ การหลงชาติ (เช่น ฮิตเลอร์ หลงชนชาติของตนเองว่าเหนือกว่าชนชาติอื่นใด และมีความคิดเห็นว่ชนชาติของเยอรมันเปรียบเสมือน

⁸ ดู K N Wait. *Mon. the State and War* (New York Columbia University Press. 1959), p 16

ชนชาติอารยัน ซึ่งมีวัฒนธรรมและความเจริญก้าวหน้ามากกว่าใคร ๆ และชาติของตนเท่านั้นเหมาะสมที่จะเป็นผู้ครองโลก) การแข่งขันสะสมอาวุธ (เช่น สหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตต่างก็แข่งขันกันผลิตอาวุธนิวเคลียร์ ซึ่งในที่สุดต่างก็พยายามที่จะหาทางตกลงกันในเรื่องการลดกำลังอาวุธแต่ก็ล้มเหลว) การเป็นปรปักษ์ต่อกันในทางศาสนา และเชื้อชาติและการไม่สนใจในความทุกข์ร้อนของชาติอื่น เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่นำไปสู่สงครามมีมากและสงครามครั้งหนึ่ง ๆ อาจสืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายสาเหตุในเวลาเดียวกัน ส่วนใหญ่แล้วสงครามเกิดขึ้นเนื่องจากประเทศทั้งสองฝ่ายมีความเห็นหรือมีส่วนได้เสียขัดกันอย่างรุนแรง จนไม่อาจตกลงกันได้โดยสันติวิธี แม้ว่าจะใช้วิธีการต่อรองหลายอย่างก็ตาม เพื่อแก้ปัญหามูลเหตุต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ ผู้ร่างกฎบัตรสหประชาชาติจึงได้พยายามร่างกฎบัตรโดยมุ่งขจัดสาเหตุต่าง ๆ ที่อาจนำไปสู่สงครามให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังจะเห็นจากคำปreamble ของกฎบัตรและความประสงค์ในหลักการตามมาตรา 1 และ มาตรา 2 ในโลกปัจจุบันปัญหาที่สำคัญซึ่งปรากฏอยู่และไม่อาจแก้ไขได้ก็คือ การขัดแย้งกันในลัทธิระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธิเสรีประชาธิปไตย ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ทำสงครามทางการเมืองต่อกันอยู่เป็นประจำ เช่น การโฆษณาชวนเชื่อและการก่อวินาศกรรม และการบ่อนทำลาย เป็นต้น ถ้าสงครามจะเกิดขึ้นในอนาคตนั้นก็หมายความว่า เป็นสงครามระหว่างค่ายเสรีประชาธิปไตยและค่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องคอยดูกันต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม มนุษย์ก็ไม่อยากที่จะให้สงครามเกิดขึ้น จึงได้จัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้น คอยควบคุมพฤติกรรมของชาติต่าง ๆ ให้อยู่ในกรอบแห่งความชอบธรรม ผลของการทำงานขององค์การสหประชาชาติในการรักษาไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงของโลกจะสำเร็จแค่ไหนนั้น สงครามเวียดนามเป็นคำตอบอย่างดีในเรื่องนี้

3.5 ผลของสงคราม

สงครามก่อให้เกิดความเสียหายหลายอย่าง นับตั้งแต่ทรัพย์สินขึ้นไปจนถึงชีวิตมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีการเสียหายอื่น ๆ อีกหลายอย่างซึ่งไม่สามารถคำนวณได้⁹ ถ้าพิจารณาโดยทั่วไปแล้วสงครามก่อให้เกิดผลเสียหาย 4 ประการด้วยกันคือ

- (ก) ผลเสียหายในทางเศรษฐกิจ
  - (ข) ผลเสียหายทางสังคม
  - (ค) ผลเสียหายทางด้านชีววิทยา
  - (ง) ผลเสียหายทางด้านศีลธรรม
- (ก) ผลเสียหายในทางเศรษฐกิจ

⁹ดู Frederick L. Schuman. *International Politics* (New York : McGraw-Hill Book Co., Inc., 1993). pp.

ผลเสียหายที่ปรากฏในด้านเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากภัยพิบัติของสงครามนั้นมีหลายอย่างด้วยกัน

ประการแรก สงครามทำลายชีวิตมนุษย์เป็นจำนวนมาก เช่น สงครามโลกครั้งที่ 1 มีทหารของทั้งสองฝ่ายเสียชีวิตประมาณ 8,600,000 คน และสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตมีทหารตาย 7,500,000 คน และพลเมืองตายเพราะอดอาหารเป็นโรค และถูกฆ่าตายประมาณ 25 ล้านคน จีนตาย 2 ล้านคน ญี่ปุ่นตาย 1 แสน 4 หมื่นคน อังกฤษตาย 3 แสนคน สหรัฐอเมริกาตาย 3 แสนคน อิตาลี 3 แสนคน และฝรั่งเศสตาย 2 แสนคน จำนวนที่กล่าวมาเป็นแต่เพียงจำนวนที่ประมาณเอา ส่วนค่าเสียหายในทางเงินทองนั้นปรากฏว่าในสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น ค่าเสียหายทั้งหมดของทุกฝ่ายมีประมาณ 2 แสนล้านเหรียญอเมริกัน สำหรับสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น มีความเสียหายมากกว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 ประมาณ 5 เท่า จะเห็นได้ว่าสงครามก่อให้เกิดผลเสียหายทั้งในด้านชีวิตมนุษย์และเงินทองอย่างมากมาย ซึ่งถ้าหากเอาเงินจำนวนดังกล่าวมาใช้ในการเลี้ยงพลเมืองของโลกแล้ว ปัญหาเรื่องความอดอยาก ความหิว ความล้าหลังต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุบันจะลดน้อยลงไปอย่างมากทีเดียว

ประการที่สอง สงครามทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ถ่านหิน ป่อน้ำมัน ซึ่งเมื่อถูกทำลายไปแล้วยากที่จะหาสิ่งอื่นมาใช้ทดแทนกันได้ เมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายเหลือน้อยลง ราคาของทรัพยากรธรรมชาติก็ย่อมจะสูงขึ้น ผลก็คือ ทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้นเป็นเงาตามตัวไปด้วย

ประการที่สาม สงครามมีผลทำให้เศรษฐกิจของประเทศเกิดความปั่นป่วนภายในประเทศ รัฐบาลต้องเก็บภาษีสูงขึ้นเพราะต้องหาเงินมาใช้ การว่างงานเพิ่มขึ้นซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นในแทบทุกประเทศ ยิ่งประเทศที่มีรายได้จากการค้าระหว่างประเทศ สงครามทำให้การค้าซบถล่ม/ รายจ่ายของประเทศจะเพิ่มขึ้นมากจนในที่สุดรัฐบาลต้องพิมพ์ธนบัตรให้มากขึ้น เมื่อพิมพ์ธนบัตรจำหน่ายออกมามากขึ้น ราคาของเงินก็ตกต่ำลง ของแพงขึ้น ตัวอย่างเช่น ประเทศที่แพ้สงครามพันธมิตรของประเทศนั้นแทบไม่มีราคาเลย ความมีค่าของเงินมาร์คเยอรมันหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เป็นอุทาหรณ์ที่ดีในเรื่องนี้ และผลแห่งการที่ค่าเงินตกต่ำลงได้ทำให้ผู้คนล้มจมไปเป็นจำนวนมาก

(ข) ผลเสียหายทางสังคม

ผลเสียหายในทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากสงครามที่เห็นได้ง่าย คือ มนุษย์มีจิตใจทรร้ายมากขึ้นโดยเห็นชีวิตเพื่อนมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่มีค่า ทหารที่ถูกปลดจากประจำการ

และกลับมาบ้านแล้ว เมื่อมีความโมโหโกรธาใครก็ฆ่ากันหรือทำร้ายกันง่าย ๆ ดังมีตัวอย่างมากมายในยุโรป ทั้งนี้ก็เพราะพวกทหารที่ถูกปลดจากประจำการเหล่านั้นมีความเคยชินในการฆ่ามนุษย์ในสนามรบจนเห็นว่าการฆ่ากันเป็นสิ่งธรรมดาเสียเหลือเกิน นอกจากนี้แล้ว ผลของสงครามในทางสังคมอีกประการหนึ่งก็คือ สงครามทำให้รัฐบาลของประเทศไม่คิดทำนุบำรุงบ้านเมือง เพราะแม้แต่ยังกับการกระทำทุก ๆ อย่างเพื่อให้ประเทศของตนชนะสงคราม เพราะฉะนั้น ถ้าหากประเทศนั้นเกิดแพ้สงครามฐานะของประเทศก็ตกต่ำลงอย่างมาก ภาวะเศรษฐกิจและสังคมทรุดโทรม เพราะไม่ได้มีการทำนุบำรุงกันในช่วงสงคราม

(ค) ผลเสียหายในทางชีววิทยา

สงครามทำให้เกิดผลเสียหายในทางชีววิทยาหลายด้านด้วยกัน ที่เห็นได้ชัดได้แก่ การทำให้อาณานิคมของมนุษย์เสื่อมลงเพราะชายฉกรรจ์ที่เหลือนจากสงคราม โดยมากเป็นพวกที่อยู่ในเขตหลัง ไม่ได้ออกไปรบและเป็นพวกที่มีร่างกายไม่สมบูรณ์หรือไม่ได้ขนาด ชายฉกรรจ์ที่แข็งแรงออกรบโดยมากจะเสียชีวิต ที่รอดมีเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นคนที่เกิดมารุ่นหลัง ๆ ส่วนมากมีร่างกายอ่อนแอไม่สมบูรณ์เต็มที่อ่อนแอเพราะสืบพันธุ์จากบิดาที่ไม่แข็งแรง ผลทางชีววิทยาอีกอย่างหนึ่งก็คือ สงครามมักจะทำลายเชื้อชาติต่าง ๆ ให้สูญสิ้นไป เพราะต่างฝ่ายต่างก็ค้นหาวิธีที่พิสดารมาทำลายล้างผลาญกัน เช่น สงครามโลกครั้งที่ 1 ได้มีการใช้ไอพิษกัน เป็นต้น และในสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการใช้ระเบิดปรมาณู และเป็นที่คาดหมายกันว่าในสงครามโลกครั้งที่ 3 สงครามจะเป็นไปในสงครามแบบเบ็ดเสร็จ (Total Warfare) โดยใช้อาวุธนิวเคลียร์ซึ่งมีอำนาจทำลายสูงต่อสู้อัน และนั่นก็ย่อมหมายถึงว่าชีวิตมนุษย์จะต้องถูกทำลายมากกว่าสงครามครั้งก่อน ๆ หลายสิบเท่าทีเดียว

(ง) ผลเสียหายทางด้านศีลธรรม

สงครามทำให้ทหารไม่ยอมสมรสหรือตั้งครอบครัวเพราะเมื่อมีครอบครัวแล้วจะเอาครอบครัวไปอยู่ในกองทหารไม่ได้ ผู้เป็นทหารเมื่อรู้ตัวว่าจะถูกเกณฑ์ไปรบมักจะไม่ค่อยอยากที่จะสมรสและชอบใช้ชีวิตสนุกสนานไปวัน ๆ หนึ่งเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ สงครามยังทำให้ประชาชนของแต่ละรัฐที่ทำสงครามกัน มีความเกลียดชังต่อกัน เพราะรัฐบาลของแต่ละฝ่ายต่างชักจูงให้ราษฎรของตนเกลียดชังอีกฝ่ายหนึ่ง ถึงแม้สงครามจะสิ้นสุดลงแล้วก็ตาม ความเกลียดชังระหว่างประชาชนทั้งสองก็ยังมิอยู่ ซึ่งบางครั้งก็แสดงออกอย่างโจ่งแจ้ง และบางครั้งแอบแฝงอยู่ในความรู้สึกซึ่งไม่ได้แสดงออกมาโดยเปิดเผยเท่านั้น ประการสุดท้าย สงครามยังเป็นต้นเหตุที่ทำลายศีลธรรมของมนุษย์ให้เสื่อมลง

เช่น ทำให้ทหารซึ่งแต่ก่อน สุรา นารี บุหรี ไม่เคยแตะต้อง แต่พอเห็นเพื่อน ๆ สนุกกับสิ่งเหล่านี้ก็พลอยสนุกตามอย่างไปกันกับเขาด้วย ทำให้ศีลธรรมประจำใจของมนุษย์เสื่อมลง เพราะฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สงครามไม่เพียงแต่ทำลายชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังทำลายศีลธรรมอันดีหลายอย่างของมนุษย์อีกด้วย

อาจสรุปได้ว่าการทำสงครามเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมมนุษย์ แต่ไม่ใช่ลักษณะทั่วไปของมนุษย์และก็ไม่ใช่อัตลักษณ์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์บางเผ่า เช่น ชาวเผ่าเอสกีโม ไม่รู้จักสงครามและพวกนี้ถือว่าสงครามเป็นของเหลวไหลและเหลือเชื่อ เป็นเวลาช้านานที่พวกที่นิยมศีลธรรมระหว่างประเทศประณามการใช้กำลัง แต่สงครามก็เพิ่มความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ในแง่การเมือง สงครามเป็นเรื่องของการขยายอำนาจและอิทธิพล ในแง่เศรษฐกิจ สงครามทำให้เกิดการสูญเสียทั้งในด้านทรัพยากรกำลังคน หรือวัตถุ ในแง่ศีลธรรม สงครามเป็นเรื่องของความบ้ำคลั่งอันขัดต่อคุณงามความดีและคุณธรรมทั้งปวง แต่ก็เป็นที่น่าสงสัยว่าเหตุใดมนุษย์จึงทำสงครามกันทั้ง ๆ ที่เป็นสิ่งที่เลวและทำลายตัวมนุษย์เอง ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังไม่ปรากฏว่ามีหนทางใดที่มีประสิทธิภาพ และเป็นที่นิยมเพียงพอที่ประเทศทั้งหลายนำมาใช้แทนการใช้กำลังหรือทำสงคราม ในกรณีที่มีปัญหาหรือขัดแย้งเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม トラบดีที่ประเทศทั้งหลายต่างเชื่อมั่นว่าตนมีอธิปไตยในการดำเนินการทุกอย่างได้โดยเสรีโดยไม่มีขอบเขตจำกัด トラบนั้นประเทศทั้งหลายอาจใช้สงครามเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ระหว่างประเทศ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงควรมีสถาบันที่มีอำนาจแก้ไขปัญหา ซึ่งคุ้มครองพิพาทไม่สามารถตกลงกันได้โดยสันติวิธี ซึ่งเป็นการป้องกันมิให้สงครามเกิดขึ้นได้อย่างง่าย ๆ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ในขณะนี้ยังไม่มียุทธศาสตร์ทางการเมืองระหว่างประเทศใด ๆ ที่จะให้หลักประกันในการระงับ หรือยับยั้งสงครามได้เลย ฉะนั้นหน้าที่ในการยับยั้งหรือป้องกันสงครามจึงตกอยู่แก่ฝ่ายรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐเป็นผู้เดียวเท่านั้นที่จะทำให้สงครามเกิดหรือไม่เกิดขึ้น¹⁰ ถ้าหากรัฐทั้งหลายมีความเชื่อว่า สงครามไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด นอกจากทำลายตัวเองแล้ว สงครามก็ยากที่จะเกิดขึ้น เพราะอย่างน้อยก่อนที่รัฐจะลงมือกระทำสงครามก็ต้องคิดว่า การทำสงครามก็เท่ากับรัฐทำลายตัวเอง แต่ก็เป็นเรื่องยากที่รัฐทั้งหลายจะมีความเชื่อในเรื่องเดียวกัน เพราะรัฐบาลบางครั้งคลั่งไคล้หรือลุ่มหลงในการทำสงครามและยังไม่มีวิธีการใดป้องกันคนซึ่งชอบทำสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองประเทศ เนื่องจากพฤติกรรมของรัฐไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงได้ทุกเวลา จึงยากที่จะควบคุมพฤติกรรมของรัฐให้ดำเนินไปตามกรอบแห่งกฎหมาย ถึงแม้ว่า

¹⁰ดู The State As Cause of War in J.W. Burton, *International Relations* (London : Cambridge University Press, 1965), p. 43.

จะยังไม่มืองค์การหรือสถาบันใดที่มีอำนาจเด็ดขาดจัดการกับเรื่องนี้ มนุษย์ก็ยังมีที่พึ่งอัน
สุดท้าย นั่นก็คือ องค์การสหประชาชาติ ซึ่งทำหน้าที่คอยดูแลความประพฤติของนานา
ประเทศให้ดำเนินไปตามที่ชอบที่ควร โดยมีกฎบัตรสหประชาชาติวางหลักเกณฑ์ควบคุม
พฤติกรรมของรัฐต่าง ๆ อีกชั้นหนึ่ง